

Identitatea statelor și omogenizarea popoarelor

Heather Rae

Traducere din engleză: Genoveva Bolea

Cuprins

<i>Prefață</i>	7
Introducere	11
1. Formarea statelor și omogenizarea patologică	23
2. „Celălalt” în Europa creștină: construirea statului spaniol la începutul epocii moderne	63
3. Formarea statului francez la începutul perioadei moderne: Ludovic al XIV-lea și hughenotii	89
4. Omogenizarea patologică a populației și formarea statului turc: genocidul armenilor din 1915 – 1916	128
5. „Epurarea etnică” și dezintegrarea Iugoslaviei	166
6. Elaborarea normelor internaționale	211
7. Exemple de urmat: Republica Cehă și Macedonia	246
Concluzii	292
<i>Bibliografie</i>	304
<i>Indice</i>	330

1. Formarea statelor și omogenizarea patologică

În mod surprinzător, în cadrul studierii relațiilor internaționale s-a acordat o atenție neînsemnată legăturii dintre strategiile de omogenizare patologică și formarea statelor. Drept urmare, probleme majore legate de relația dintre formarea statelor, suveranitate, formele schimbătoare de legitimitate politică și formarea identităților colective – toate fiind aspecte ce s-au bucurat de o atenție sporită în ultima vreme în relațiile internaționale – nu au fost studiate din perspectiva tratamentului categoriilor „nepotrivite din punct de vedere politic”.¹ De fapt, măsurile de expulzare, ori chiar unele mai dure, întreprinse împotriva grupurilor minoritare, erau privite pînă de curînd ca reprezentînd crize în cadrul statelor și, prin urmare, în afara sferei de proveniență a teoriei relațiilor internaționale. Or, odată ce refugiații trec granițele statului în număr suficient de mare sau odată ce atrocitățile ating un nivel care “zguduie conștiința umanității” și devin factor potențial de destabilizare, acestea sînt considerate exemple de colaps al sistemului, de anomalii de care trebuie să se țină seama la nivel practic, dar care nu necesită o explicație detaliată.²

Aceste procese, pe care le vom aborda în capitolele ce urmează, sînt parte integrantă a sistemului statal, iar practicile de omogenizare patologică au determinat, în parte, *constituirea* sistemului statal, deoarece acesta s-a bazat într-o mare măsură pe cele două categorii – reprezentanții categoriei majoritare și intrușii – care se exclud reciproc. Nu afirmăm că trebuie să pornim de la premisa conform căreia formele extreme de tratament inadecvat sînt oarecum inevitabile, ci doar că ele rămîn o posibilitate într-un sistem care se bazează pe distincția clară dintre membrii majoritari ai societății și intruși. Afirmăm conform căreia hotarele statului constituie singurele hotare legitime și morale (și, prin urmare, este logic ca față de cei care se află în afara comunității morale, oricum ar fi definită aceasta, să nu existe nici o îndatorire morală și să devină posibilă eliminarea lor din cadrul statului) are sens și este acceptabilă din punct de vedere moral numai dacă se acceptă “monopolul statului asupra dreptului de a defini identitatea”.³

Deși elitele au pretins dintotdeauna că au dreptul de a defini identitatea statală, caracteristică proprie sistemului statal de la bun început, întotdeauna au existat anumite limite. La începutul secolului al XXI-lea, devine evident faptul că monopolul statului asupra dreptului de a defini identitatea legitimă nu mai este acceptat fără rezerve. Acesta este contestat de normele internaționale referitoare la atitudinea legitimă a statului, elaborate de-a lungul

Respect pentru oameni și cărți

anilor ca reacție la tratamentele violente la care au fost supuși cetățenii și supușii. Standardele internaționale au dobândit forță morală și legală, mai cu seamă, după sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial. Totuși, în pofida formulării unor astfel de norme, practicile virulente de excludere continuă să fie o opțiune tentantă pentru numeroase regimuri din lumea contemporană, după cum o ilustrează evenimentele recente din fosta Iugoslavie și din alte regiuni. Asemenea practici oferă un suport celor mai exagerate revendicări care încă pot fi făcute în numele unei identități unitare și suverane și scot în evidență problemele cu care se confruntă comunitatea internațională atunci când are de a face cu o asemenea atitudine.

Capitolul de față pune bazele unei analize aprofundate a rolului omogenizării patologice în formarea statului și în formularea normelor internaționale referitoare la asemenea practici. Acesta este alcătuit din trei secțiuni. Prima analizează viziunea asupra statului în teoriile majore din domeniul relațiilor internaționale și oferă o abordare alternativă în baza teoriilor critice și constructiviste din sfera relațiilor internaționale, reliefind rolul factorilor normativi și ideatici în formarea identităților și intereselor statelor suverane și a valorilor sociale comune ale „societății statelor”. Cea de a doua secțiune face o trecere în revistă a mai multor teorii relevante referitoare la formarea statului și analizează modul în care acestea iau în considerare, dacă o fac, omogenizarea patologică, fenomen care însoțește adesea formarea statului. Cea de a treia secțiune examinează dimensiunea vieții sociale, care este scăpată din vedere în cele mai multe lucrări avînd ca subiect formarea statului – rolul culturii și modul în care aceasta se întretese cu crearea legitimității și cu criteriile schimbătoare ale identității colective.

Formarea statului și teoria relațiilor internaționale

Critica celor mai răspîndite abordări în domeniul relațiilor internaționale

Majoritatea teoriilor din domeniul relațiilor internaționale consideră identitatea de stat un dat și nu țin seama în mod explicit de dimensiunile interne ale stării statului. De exemplu, analizele neorealiste neagă relevanța proceselor de formare a statului pentru înțelegerea politicii internaționale. Potrivit acestei viziuni, structura anarhică a sistemului internațional determină statele să caute soluții pentru a se afirma în lipsa unei autorități supreme. În expunerea clasică a acestei teorii, Kenneth Waltz respinge explicațiile “celei de a doua imagini”, care țin seama de structura internă a statului, și susține că structura anarhică a sistemului internațional obligă statele să acționeze în anumite moduri, indiferent de organizarea lor internă.⁴

Astfel, formarea statului și crearea identității în cadrul statului nu sînt relevante din această perspectivă. Atîta vreme cît funcțiile de bază ale stata-

lității sînt îndeplinite – un guvern central care deține controlul asupra mijloacelor de violență, asupra unei populații și unui teritoriu bine definite – „statul este stat”.⁵ Interesele statului sînt considerate relevante, dar se presupune că cele mai multe interese fundamentale sînt identice pentru toate statele și sînt determinate de natura sistemului: toate statele au interesul de a supraviețui într-un sistem anarhic, interes care este cel mai bine urmărit prin intermediul strategiilor de autoafirmare bazate pe principiul echilibrului intern (cînd suma tuturor factorilor pozitivi, negativi și neutri în sistem este egală cu sau tinde spre zero). Teoreticienii neoliberali, deși interesați de modul în care cooperează statele în cadrul acestei anarhii, acceptă modelul realist al statelor ca entități axate pe respectarea intereselor proprii, raționale și unitare. Prin urmare, ei ignoră prea explicit rolul formării identității colective în constituirea statului și consideră identitățile și interesele actorilor din arena internațională un dat.

Pe parcursul ultimelor două decenii ale secolului al XX-lea, abordările cele mai răspîndite au fost supuse criticilor din perspective diferite. Odată ce statul a fost „reintrodus”, atît în teoria socială, cît și în cea a relațiilor internaționale în anii '80, acest lucru a creat spațiu de analiză a modului în care statele, în loc să fie “fapte” presociale, sînt constituite prin practici sociale, politice și culturale. Din această perspectivă, statul este privit ca o ordine normativă și se bazează pe valori normative intersubiective care asigură standardele și simbolurile unificatoare ce legitimează autoritatea și ne permit să percepem statul ca un actor unitar și suveran. Astfel, suveranitatea „este negociată prin interacțiunea din cadrul comunităților identificabile în mod intersubiectiv”⁶ și această instituție este aceea care legitimează „statul” ca actor în viața socială internațională. După cum menționează Michael Walzer, unitatea poate fi doar simbolizată,⁷ însă un sens al unității se creează prin revendicarea suveranității făcută în numele statului și prin modul în care aceasta este formulată și aplicată în practică, atît la nivel național, cît și internațional.

În pofida numeroaselor diferențe, variatele abordări critice ale relațiilor internaționale vizează preocuparea pentru modul în care sînt create identitățile și interesele, subliniind importanța subiectului includerii/excluderii și pe cel al identității/diferenței în relațiile internaționale. Pornind de la aceste preocupări, numeroși savanți constructiviști au cercetat modalitatea în care se desfășoară „pe teren” schimbarea normativă și crearea identității.⁸ Deși constructivismul este un termen generic ce înglobează numeroase metode de abordare, cei mai mulți dintre cercetătorii asociați cu acest curent manifestă un interes comun față de explorarea empirică a întrebărilor *cum se creează identitățile, în ce mod* contează cultura și *în ce mod* aceasta este relevantă pentru relațiile internaționale. După cum susține Martha Finnemore, „simplul fapt de a afirma că normele contează nu este suficient pentru constructiviști. Ei trebuie să prezinte argumente solide referitoare la normele care contează cu adevărat, precum și la modul, locul și motivul pentru care acestea contează”.⁹ Din această perspectivă, relecturarea textelor canonice și critica afirmațiilor expuse în teoriile

Respect pentru oameni și cărți

tradiționale în domeniul relațiilor internaționale făcută de cercetători ai școlii critice ridică întrebări relevante și importante, dar, pentru a răspunde la acestea, este necesar să se efectueze cercetări istorice și sociologice. În continuare, voi face o trecere succintă în revistă a modului în care a fost „reintrodus” statul în teoriile din domeniul relațiilor internaționale și a contribuției pe care a avut-o școala critică și constructivismul la înțelegerea formării sociale a identităților și intereselor.

Încă de la începutul anilor '80, teoreticienii critici au pus sub semnul întrebării ipotezele ce stăteau la baza retoricii realiste, precum și concluziile pe care le trăseseși realiștii referitor la viața politică internațională. Fie că erau de orientare modernistă, fie postmodernistă, teoreticienii critici au contestat limita netă pe care teoriile majoritare din domeniul relațiilor internaționale o trasează între domeniul național și cel internațional și afirmația, susținută cu tărie îndeosebi de neorealiștii americani, conform căreia cercetătorii din sfera relațiilor internaționale ar trebui să se angajeze în „știința socială” cu o atitudine neutră față de valori.

Un exemplu concludent de teorie critică timpurie este cea a lui Robert Cox asupra retoricii realiste ca ideologie, care se aliniază criticii mai timpurii, făcute de Școala din Frankfurt, a teoriei „tradiționale”, bazată pe știința socială pozitivistă, conform căreia este posibil să se acumuleze cunoștințe despre societatea umană prin aplicarea obiectivă a metodei științifice.¹⁰ Cox face distincție între teoria „soluționării problemelor” și cea „reflexivă”, susținând că prima este menită să facă tiparele existente să funcționeze cât mai bine cu putință, în timp ce a doua se reflectă asupra teoretizării însăși, pentru a analiza crearea de cadre sociale de alternativă. Teoria „de rezolvare a problemelor” este conservatoare în esență, susține Cox, deoarece acceptă statu-quo-ul, în timp ce teoria care rezultă din abordarea reflexivă este critică, în sensul că se îndepărtează de “ordinea dominantă” și se întrebă cum s-a ajuns aici. Ea [teoria] „este orientată către o evaluare a cadrului însuși pentru acțiune sau a problematicei corespunzătoare, pe care teoria soluționării problemelor le acceptă ca fiind parametrii săi”¹¹.

Contrar punctului de vedere neorealist, conform căruia toate statele sînt asemănătoare din punct de vedere funcțional în cadrul sistemului anarhic al statelor, Cox susține că înțelegerea relațiilor internaționale necesită cercetarea diferitelor forme de entități statale/sociale existente în istorie. El merge mai departe, insistînd asupra rolului producției în formarea statelor și a impactului pe care aceasta l-a avut asupra relațiilor internaționale, deoarece forțele sociale din cadrul statelor depășesc limitele statelor, iar sistemul internațional reacționează la rîndul său asupra statelor și societăților care le constituie. Deși el face o pledoarie ardentă în favoarea teoriei reflexive și a studierii istoriei formării statelor în cadrul sistemului statelor, lucrarea sa este în ultimă instanță o altă versiune a materialismului istoric, bazîndu-se pe rolul central al producției. Cu toate acestea, aproximativ în aceeași perioadă, Anthony Giddens

susține că o teorie critică viabilă trebuie să fie „postmarxistă” și, prin urmare, capabilă să recunoască deficiențele marxismului, precum și punctele forte ale acestuia.¹² Dat fiind caracterul complex al relațiilor internaționale, Giddens subliniază necesitatea unor studii multidimensionale, care ar recunoaște că nu există o singură logică dominantă ce funcționează în sistemul internațional.

Preluând îndoielile lui Giddens referitoare la explicațiile legate de logica unică, Andrew Linklater susține că accentul marxist pus pe producție și pe clasele sociale scoate în evidență doar una dintr-o serie de axe ale includerii și excluderii din sistemul internațional contemporan, alte axe fiind cele bazate pe rasă, sex și religie. În opinia lui Linklater, identificarea formelor injuste de excludere și a posibilităților imanente pentru comunitățile politice mai tolerante ar trebui să fie cea care animă teoria critică. Astfel, „în lumina comunității umane în general”, teoreticienii critici ar trebui să studieze problema practicilor de excludere prin intermediul cărora s-a constituit suveranitatea de stat.¹³ A pune sub semnul întrebării justiția criteriilor pe care se bazează apartenența în cadrul statelor înseamnă „a recunoaște că statul-națiune este unul dintre puținele bastioane ale excluderii ale cărui drepturi și revendicări față de restul lumii nu au fost serios contestate”.¹⁴ Astfel, în loc să accepte statul ca un dat în relațiile internaționale, Linklater susține că teoria critică ar trebui să pună sub semnul întrebării interpretările date statului și suveranității care sînt atît de frecvent luate ca un dat în teoriile clasice din domeniul relațiilor internaționale.

Cu toate acestea, atitudinea normativă explicit emancipată a acestei forme de teorie critică a fost împinată cu oarecare scepticism de către reprezentanții școlii critice influențați de teoria socială postmodernă. Ei afirmă că „proiectul de emancipare” al teoriei critice „moderne” maschează o altă încercare de a impune noi „adevăruri”, pe care o consideră o formă de dominare. Totuși, în pofida acestor divergențe, există multe puncte convergente între formele moderne și postmoderne ale teoriei critice. De exemplu, Richard Ashley, care și-a negat concepțiile mai timpurii bazate pe teoria critică a Școlii din Frankfurt,¹⁵ susține de pe o poziție postmodernă (dacă acest lucru e cu putință) că sarcina creatorilor statului modern este aceea de a face față crizelor care amenință în permanență identitatea politică, caracteristică statului modern, prin crearea de identități suverane unice. Numai eliminînd dubiile privind identitatea statelor, menționează el, a fost posibil să se mențină sistemul statelor suverane, fiecare dintre ele fiind considerat legitim. Acest proces a implicat transferarea amenințărilor în afara statului, creînd un cadru extern ostil. Dar „transferul coordonat al pericolelor anarhice [în afara statului]... este o sarcină din ce în ce mai greu de îndeplinit pe măsură ce sistemul de stat este universalizat și revendicările asupra spațiului și timpului înscrise sub semnul umanității devin din ce în ce mai extinse”¹⁶.

Teoreticienii școlii critice moderniste nu ar avea obiecții față de substanța acestui argument, aceea că creatorii statului modern și-au propus sarcina

de a impune identitatea unică (și acesta este aspectul pe care îl investighează studiul de față); totodată, ei contestă definiția de comunitate politică ce rămîne încorsetată în limitele statului. Însă Ashley este reprezentantul poziției postmoderne atunci cînd afirmă că definirea propriei identități întotdeauna are loc prin delimitarea de alte identități, cu prețul altei identități. Potrivit acestei opinii, cercetarea pe componente a interpretărilor existente și proliferarea postmodernă a semnificațiilor ar trebui salutată, în loc să fie percepută ca o problemă ce trebuie rezolvată prin impunerea unei noi voci suverane – și, în mod implicit, opresive – în numele stabilității. Această poziție respinge orice proiecte care propun forme alternative de comunități politice bazate pe integrare sau care încearcă să formuleze modalitatea prin care limita dintre identitatea proprie și cea a altora poate fi negociată prin mijloace mult mai respectabile. Poziția adoptată de Ashley și de alți savanți dictează scopul normativ de a concepe comunități politice alternative, scop implicit problematic, deoarece aceasta înseamnă afirmarea altei forme de dominație.¹⁷

Aici însă există o contradicție între preocuparea teoretică față de modul în care au fost trasate limitele în detrimentul „celuilalt” și realitatea politică a marginalizării. Reformularea limitelor pentru a delimita categoria majoritară de intruși, după cum s-a văzut de curînd în Bosnia, de exemplu, va fi respinsă din orice perspectivă critică (sau liberală). Totodată, exagerarea principiului marginalizării implică pericolul de a trivializa realitatea concretă a celor cu adevărat marginalizați în sistemul mondial contemporan care, în pofida multiplexelor schimbări, rămîne un sistem al statelor suverane. După cum arată Walzer, „condiția de apatrid este una infinit de periculoasă”¹⁸ și, deși s-ar putea să vrem să contestăm categoriile care fac ca lucrurile să stea astfel, în exagerarea existenței „pe margine” nu se ține cont de consecințele politice primejdioase ale unei existențe cu adevărat marginalizate a milioane de oameni de pe glob.¹⁹

În timp ce în opinia lui Ashley criza de reprezentare dezvăluie faptul că toate limitele, normative sau practice, sînt înscrise în mod arbitrar, teoreticienii critici moderniști susțin că practicile sociale și structurile normative pe care le creează nu sînt nici inalterabile, nici *total* arbitrare. După cum afirmă Linklater, „principiile morale nu sînt nici mijloace invariabile și universale, nici arbitrare și neîntemeiate pentru a organiza o realitate fără sens”²⁰. Astfel, în ciuda criticilor la adresa universalismului ca fiind o altă fațetă a dominației occidentale, teoria critică modernistă consideră valid un universalism minimal, care caută să recunoască diferențele culturale și care recunoaște, în același timp, unele principii comune ale coexistenței.²¹

După cum am menționat, Linklater susține că teoria critică ar trebui să caute să treacă dincolo de accentul pus de marxism pe excluderea bazată pe diferența de clasă. El afirmă că noțiunile de includere și excludere legitimă sînt „elemente constitutive nu doar ale societății în ansamblu, ci și ale identității individuale și colective”²². Pe măsură ce analizează raționamentele care stau la baza diferitelor forme de includere sau excludere, Linklater identifică

trei dimensiuni ale unei astfel de cercetări. Acestea sînt „normative, cu privire la justificările filozofice pentru excluderea unor indivizi din anumite structuri sociale și acceptarea altora; sociologice, care analizează funcționarea și menținerea sistemelor de includere și excludere; și praxiologice, cu privire la impactul sistemelor de includere și excludere asupra activității umane”²³. Luînd aceste aspecte ca punct de plecare, lucrarea de față urmărește evoluția schimbării criteriilor de includere și excludere într-un șir de state. La nivel sociologic, vom lua în serios recomandarea lui Linklater de a investiga „originea și evoluția” mijloacelor de includere și excludere. La nivel praxiologic, voi aborda chestiunea presantă a decalajului dintre normele modificate privind atitudinea acceptabilă a statului și acțiunile care pot fi întreprinse atunci cînd statele abrogă în mod vădit normele date. Acesta este un aspect complex, deoarece, după cum menționează Finnemore, pot exista „tensiuni și contradicții între valori sociale”²⁴. Problema aceasta este abordată în capitolul 6. Deocamdată, ne vom referi la dimensiunea sociologică, cea „care privește funcționarea și menținerea sistemelor de includere și excludere” și care introduce constructivismul în acțiune.

Constructivismul: formarea socială a identităților și intereselor

Teoria critică a celei de a treia dezbateri avea un „profil distinct metateoretic sau evasifilozofic”, concentrîndu-se asupra „premiselor și implicațiilor epistemologice, metodologice și normative ale teoriilor raționaliste dominante. Prin comparație, s-au făcut puține eforturi de a aplica sistemul conceptual sau metodologic al teoriei critice moderne sau postmoderne la analiza empirică consecventă a problemelor existente în politica mondială”²⁵. Constructivismul preia această dimensiune neglijată a proiectului critic. Richard Price și Christian Reus-Smit identifică trei aspecte esențiale ale abordării constructiviste. Ca și teoreticienii critici ai celei de a treia dezbateri, constructiviștii acordă atenție „importanței structurilor normative sau ideatice, precum și structurilor materiale”; ei afirmă că „identitățile determină interesele și acțiunile” și că agenții și structurile se constituie reciproc.²⁶ Astfel, în opinia constructiviștilor, „realitățile sociale sînt la fel de influente ca și realitățile materiale în determinarea atitudinii. De fapt, ele sînt cele care conferă realităților materiale sens și scop. În termeni politici, aceste realități sociale sînt cele care ne asigură scopuri în care pot fi folosite puterea și bunăstarea”²⁷. Din perspectiva constructivistă, înțelegerea formării identităților și intereselor constituie cheia pentru înțelegerea acțiunii și schimbării politice din sistemul internațional. Astfel, constructiviștii caută să urmărească modul în care identitățile constituite intersubiectiv, atît la nivel național, cît și internațional sînt transpuse în acțiune politică. Mai mult decît atît, identitățile înseși rezultă din și sînt reformulate în practica politică – ele sînt atît motivații pentru acțiune, cît și rezultate ale acesteia. Agenții și structurile sociale sînt privite ca fiind constituite reciproc,

după cum susține Alexander Wendt, în timp ce structurile sociale influențează identitățile și acțiunile agenților, iar “structurile sociale sînt doar impuse de către practicile agenților”²⁸.

Wendt face o distincție utilă între aspectele constitutive și cele sociale ale identității statelor, însă el merge mai departe și afirmă că, deși identitățile constitutive au într-adevăr istorie, „o teorie a sistemului statelor nu are nevoie să explice existența statelor, așa cum o teorie a societății nu are nevoie să explice existența oamenilor”²⁹. El susține că aspectul intern al formării identității de stat poate fi ignorat, deoarece interacțiunea statelor cu alte state deja existente este cea care formează identitatea socială a statelor. Această opinie se bazează pe un izomorfism care pornește de la premisa că indivizii în cadrul societății și statele în cadrul sistemului statelor pot fi tratați ca unități, dar însuși faptul că identitatea constitutivă este doar atît – constitutivă –, și nu o identitate individuală, înseamnă că trebuie să vedem în ce mod este constituită această identitate; în ce mod este constituit și menținut acest „noi”, la care face referire Wendt. În această privință, constructivismul sistemic al lui Wendt diferă puțin de modul în care teoriile majoritare din domeniul relațiilor internaționale fac abstracție de identități și interese³⁰. Drept urmare, concepția sa asupra relației dintre agenți și structuri este „relativ limitată”, iar modelul său de politică mondială rămîne static în lipsa oricăror „surse nesistematice de identitate de stat – precum cultura politică națională”³¹. Însuși faptul că este bazată doar pe nivelul sistemic subminează abordarea constructivistă a lui Wendt, deoarece el este doar cu puțin mai apt să explice formarea statelor sau a sistemului statelor decît neorealiștii.³²

Totuși, pornind de la distincția pe care o face Wendt între aspectele constitutive și cele sociale ale identității de stat, putem caracteriza utilizarea omogenizării patologice de către elitele politice la formarea statelor, ca mijloc de a atinge scopul „formării identității de stat corporative” și elaborarea normelor internaționale ca o formă de „constituire socială a identității statului”³³. Cu toate acestea, venind în contradicție directă cu Wendt, noi susținem în lucrarea de față că aspectele comune și sociale ale identității statului se află în relații dialectice, reciproc constitutive. Un aspect esențial al acestei relații este analizat în următoarele patru capitole, în care urmăresc formarea identității omogene a statelor și modul în care practicile pe care sînt clădite identitățile omogene constituie de asemenea hotare între state, în calitate de delimitări morale. Prin aceste practici, elitele apelează la resursele culturale și simbolice ale vremii și locului în care trăiesc, pentru a remodela și reinventa identitățile colective în cadrul statului.

Normele internaționale se nasc într-adevăr din interacțiunea socială a statelor, dar Wendt nu ține seama de faptul că tocmai prin această interacțiune societatea statelor elaborează standarde de comportament legitim pentru statul corporativ.³⁴ Societatea internațională joacă, astfel, un rol activ în formarea statelor, deoarece principiile internaționale privind acțiunile legitime ale statului

Respect pentru oameni și cărți

definesc, parțial, modul în care *ar trebui* să se desfășoare formarea statelor omogene. Mai mult chiar, aceasta este o relație reciprocă. De vreme ce s-au schimbat criteriile de legitimitate politică în cadrul statelor și, odată cu ele, principiile naționale care stau la baza formării identității *omogene*, au suportat modificări și principiile internaționale care structurează sistemul statului. După cum se arată în capitolul 6, normele internaționale care stabilesc standardele comportamentului legitim al statului pot fi interpretate atât ca o *reacție* la formarea statului omogen, cât și ca o *componentă* a formării sociale a statului.

Accentul pe aspectul empiric al unei părți însemnate a savanților constructiviști atrage critici din partea unor teoreticieni ai școlii critice. În opinia acestora, constructivismul renunță la o orientare reflexivă și devine o altă formă de „teorie de rezolvare a problemelor”, care este pozitivistă sau, cel puțin, mult prea raționalistă. Cu toate acestea, proiectul de față pornește de la premisa conform căreia este posibil să se caute o formă de știință bazată mai mult pe empirism, fără a se pierde sau trăda un scop critic.³⁵ Tocmai constructivismul este acela care oferă o abordare prin intermediul căreia problemele dificile ridicate de teoria critică – probleme referitoare la formarea comunității morale prin intermediul practicilor de includere și excludere – pot fi cercetate la nivelul acțiunii politice într-un sistem de state cu suveranitate teritorială.

Teorii privind formarea statelor

Dacă oamenii de știință din domeniul relațiilor internaționale au ignorat în mare măsură procesele de formare a statelor, acest lucru nu este valabil pentru savanții din alte domenii. Sociologii istorici și economiștii instituționali au acordat o atenție considerabilă acestor procese. Totuși, din păcate, aceștia au manifestat tendința de a marginaliza aspectele omogenizării și au neglijat rolul culturii și al identității în formarea statelor. Paragrafele ce analizează viziunea reprezentanților școlilor materialistă, instituționalistă și a celei care consideră supremația puterii în formarea timpurie a statului, după care prezentăm o trecere în revistă sumară a unor relatări privind opțiunea rațională pentru violență etnică în perioada contemporană care, chiar dacă nu au legătură în mod explicit cu formarea statelor, au de-a face în mod inevitabil cu violența etnică în contextul colapsului și reformării statului.

Explicațiile materialiste

Explicațiile materialiste privind formarea statului, după cum sînt prezentate de Immanuel Wallerstein, consideră statul ca avînd un rol funcțional în dezvoltarea sistemului lumii capitaliste. Wallerstein susține că avîntul inițial al „restauratorilor ordinii” din secolul al XV-lea a fost rezultatul crizei feudalismului, deoarece aceștia reacționau la recesiunile, foametea și epidemiile de ciumă care au cuprins Europa în secolul al XIV-lea. Pînă în secolul al XV-lea,

Respect pentru oameni și cărți

presiunea economică răspîndită peste tot a avut drept consecință răscoale ale țăranilor și războaie pustiitoare, inclusiv lupte în sînul nobilimii. Slăbită de acestea, nobilimea a apelat la regi pentru a restabili și a menține ordinea.

Wallerstein caracterizează dezordinea din secolul al XIV-lea ca fiind rezultatul presiunilor economice, iar instaurarea în secolul al XV-lea a ceea ce avea să devină o nouă ordine – care nu implica nici colapsul total al economiei mondiale și nici transformarea acesteia într-un imperiu mondial³⁶ – este considerată o premisă obligatorie pentru revigorarea economică. „Economia mondială capitalistă pare să fi *necesitat* și să fi *facilitat* acest proces secular de centralizare și control intern sporite, cel puțin în cadrul statelor celor mai importante”.³⁷ Astfel, „statele puternice” erau necesare pentru dezvoltarea economică și, prin urmare, în perioada modernă timpurie, asistăm la nașterea unor state centralizatoare, absolutiste în cea mai mare parte. Faptul că statele și sistemul statelor erau privite ca fiind utile, necesare pentru refacerea economică și dezvoltarea economiei mondiale este considerat o explicație suficientă, iar Wallerstein mai adaugă cîte ceva pentru a explica aceste evoluții.

În epoca modernă timpurie, monarhii europeni și-au consolidat statele și propriile poziții în cadrul statului printr-o serie de mijloace, inclusiv „birocratizarea, monopolizarea forței, crearea legitimității și omogenizarea populațiilor subjugate”.³⁸ Sporirea nivelului de birocratizare însemna că deciziile privind politica economică trebuiau să fie negociate între structurile statului. Astfel, după cum susține Wallerstein, deja în secolul al XVI-lea, regii și-au îndeplinit misiunea de „administratori ai mașinării de stat”.³⁹ Acești „administratori” au dirijat procesele de luare a deciziilor care deveneau din ce în ce mai necesare pe măsură ce statele deveneau din ce în ce mai autonome în urmărirea intereselor proprii. Statele au devenit „protagoniști ce aveau capacitatea specială de a-și urmări propriile interese economice”. Economia dirijată, „revendicarea de puteri sporite în mîinile mașinării de stat”,⁴⁰ constituia ideologia prevalentă a acestei economii mondiale.

Caracterizarea relației dintre economic și politic, făcută de Wallerstein și reflectată în descrierea dezvoltării economiei mondiale și a formării și consolidării statelor în cadrul acesteia, acordă întîietate determinantei factorilor economici. În această viziune, acțiunile politice au loc în cadrul pus la dispoziție de state, care au fost create ca reacție la necesitățile economiei mondiale și care sînt structurate diferit, în funcție de locul pe care îl ocupă. Această viziune, care se reduce strict la economie, nu reflectă în mod adecvat complexitatea interdependenței dintre factorii politici și economici. Ea oferă o prezentare lipsită de consistență a dimensiunilor politice și strategice ale sistemului internațional și ignoră eventual dimensiunea culturală a statelor și sistemelor de state, incluzîndu-le pe toate în categoria „superstructuralului”.

În lucrările sale mai recente, Wallerstein continuă să caracterizeze sistemul economic mondial ca fiind unul în care deciziile luate la scară mondială sînt cele economice, iar deciziile politice sînt relevante doar pentru „structu-